

Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikakaudella

—

*Anna Helle, Aino-Kaisa Koistinen, Toni Lahtinen, Olli
Löytty, Panu Pihkala & Veli-Matti Värri*

Lukemisen merkitystä perustellaan usein sillä, että se edistää tunnetaitoja ja kykyä omaksua uusia asioita. Näihin oletettuihin vaikutuksiin perustuu osin myös viime aikoina suosioon noussut ilmastofiktio, joka pyrkii herättämään empatiaa ei-inhimillistä luontoa kohtaan ja tekemään ymmärrettäväksi laajamittaisia ympäristömuutoksia. Tulevaisuuteen sijoittuvien ilmastofiktioiden ajatellaan auttavan eläytymään siihen, mitä ympäristön tuhoutuminen voi tarkoittaa ihmisyksilöiden ja kokonaisten yhteiskuntien kannalta.

Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus on tutkinut kaunokirjallisuutta ihmisen ja luonnon välisen suhteen sekä ympäristönsuojelun näkökulmista. Vielä ei kuitenkaan ole juurikaan tutkittua tietoa siitä, miten kaunokirjallisuus vaikuttaa lukijoiden ajatuksiin ja tunteisiin ei-inhimillisestä luonnosta. Koneen Säätiön rahoittama ja Toni Lahtisen johtama *Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikakaudella* -hanke (Helsingin yliopisto, 2021–2024) tarttuu tähän kysymykseen ja selvittää, miten nuoret lukevat ilmastonmuutosta käsitteleviä fiktioita ja miten kirjallisuutta sekä luovaa kirjoittamista voidaan käyttää osana ympäristökasvatusta (kirjallisuusjailmastokriisi.fi).

Hanke kehittää yhteistyössä suomalaisten ja kansainvälisten kumppanien kanssa empiirisenä ekokritiikkinä tunnettua tutkimusotetta. Tavoitteena on selvittää, miten nuoret lukijat saavat lukemisesta välineitä ilmastonmuutoksen hahmottamiseen ja sen herättämien tunteiden käsittelemiseen. Tutkimusaineisto on kirjallisuudentutkijoille poikkeuksellista: vastaanotto-, haastattelu- ja kyselyaineistoja sekä luovan kirjoittamisen opiskelijoiden tuottamia tekstejä. Testaamalla luovan kirjoittamisen työkaluja hanke tuottaa myös uutta tietoa ympäristökirjoittamisesta osana ekososiaaliseen sivistykseen tähtäävää pedagogiikkaa.

Viime vuosina empiirinen lukemisen tutkimus on suuntautunut muun muassa digitalisaation aiheuttamiin muutoksiin sekä lukemisen herättämiin tunteisiin ja terapeuttisiin mahdollisuuksiin (esim. Launis & Mäkikalli 2020; Helle 2015; Rossi 2021; Kosonen & Ihanus 2022). Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikakaudella on kuitenkin ensimmäinen empiiriseen ekokritiikkiin perustuva hanke, jossa tutkitaan erilaisten ympäristökuvausten vaikutusta lukijoihin. Tällainen menetelmä lisää tietoa myös erilaisten lukijoiden suhtautumistavoista sekä ympäristökirjoittamisen tuottamista luontokokemuksista (Galleymore 2021; Koistinen et al. 2022). Hankkeemme esittelee monipuolisesti empiirisen ekokritiikin lähestymistapoja teemalle omistetussa *Joutsen – Svanen: kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirjassa 2022* (<https://journal.fi/joutsen-svanen/issue/view/8606>).

Ilmastomuutosta kuvaavasta kaunokirjallisuudesta on 2000-luvulla kasvanut oma lajinsa *ilmastofiktio* tai *ilmastokirjallisuus* (*climate fiction, cli-fi*). Ilmastoteemat ovat kaiken kaikkiaan yleistyneet eri ikäisille suunnatussa kirjallisuudessa, jossa kuvataan yhä useammin tulvia, kuivuutta ja ilmastopakolaisuutta. Ilmastomuutoksella on ollut huomattava vaikutus myös länsimaiseen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen. Jo ennen Greta Thunbergin ympäristöherättämää sukupolvea kirjamarckinoilla ilmestyi suuri määrä ympäristöongelmia käsitteleviä teoksia aina perheen pienimmille suunnatuista kierrätysoppaista nuortendystopioihin. Etenkin vuonna 2008 ilmestyneen Suzanne Collinsin *Nälkäpelin* (*The Hunger Games*) jälkeen myös suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa omaksi ilmiökseen on noussut luonnonmullistusten tuhoamaa maailmaa kuvaava kirjallisuus (esim. Lahtinen 2013; 2019a).

Niin nuorille kuin aikuisillekin suunnattua ilmastofiktiota hallitsee voimakas didaktiivisuus: se kuvaa usein katastrofin syitä ja seurauksia, luonnonmullistuksista selviytymistä sekä sitä, kuinka lähestyvä ilmastokatastrofi voitaisiin välttää (esim. Trexler 2015; Isomaa & Lahtinen 2017; Lahtinen 2017; Goodbody & Johns-Butra 2018). Tälle nykyajan tendenssikirjallisuudelle on tyypillistä voimakas referentiaalisuus. Se korostaa fiktion keinoin ilmastomuutoksen todellisuutta ja pyrkii näin avoimesti vaikuttamaan lukijoidensa asenteisiin ja käsityksiin globaalien ongelmien vakavuudesta.

Samaan aikaan lasten ja nuorten tulevaisuuden odotuksiin vaikuttavat entistä enemmän globaalit ympäristöriskit. Vuoden 2010 Nuorisobarometrissa globaalit huolet ilmastomuutoksesta, saastumisesta ja väestönkasvusta olivat jo voimakkaampia kuin henkilökohtaiset pelot, ja vuoden 2016 barometrin mukaan monet pitävät ympäristön tilan kohentumista epätodennäköisenä. Nuoret ovat siis yhä tietoisempia ihmisen toiminnan globaaleista vaikutuksista (Salonen & Konkka 2017, 147–148; Häkkinen & Salasuo 2017, 188; Lahtinen 2019b; Pihkala 2017, 41). Toisaalta vuoden 2021 nuorisobarometrissa, jossa kysyttiin suoraan ilmastoahdistuksesta ja erilaisista ympäristötunteista, nuoret olivat pessimistisiä maailman tulevaisuuden suhteen mutta optimistisempia oman tulevaisuutensa suhteen, mikä voi kertoa optimismivinoumasta (Pihkala, Sangervo & Jylhä 2022).

Vuonna 2016 Suomessa otettiin käyttöön perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, joiden tavoitteisiin sisältyy ensimmäistä kertaa ilmastomuutoksen hillitseminen ja luonnon monimuotoisuuden vaaliminen. Suunnitelman mukaan opetuksen eettisen pohjan tulee rakentua ekososiaaliselle sivistykselle, joka luo kestäväan kehitykseen ja ympäristövastuuseen perustuvaa kulttuuria sekä vaalii ihmisarvoa ja luonnon monimuotoisuutta. (Opetushallitus 2014.) Ekososiaalista sivistystä voidaan pitää yhä tärkeämpänä osana myös äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta. Ekososiaalinen sivistäminen onkin herättänyt

Tavoitteena on selvittää, miten nuoret lukijat saavat lukemisesta välineitä ilmastonmuutoksen hahmottamiseen ja sen herättämien tunteiden käsittelemiseen.

---

kysymyksiä siitä, miten kaunokirjallisuuden roolia ympäristökysymysten työvälineenä voisi vahvistaa (ks. Lahtinen, Grünthal & Värri 2022).

Toisaalta vanhempia sukupolvia ja opettajia on huolestuttanut myös nuorten, etenkin poikien, vähenevä lukuharrastus. Suomalaisten nuorten lukutaito onkin heikentynyt koko 2000-luvun ajan, vaikka kansainvälisesti katsoen suomalaisten lasten ja nuorten lukutaito on yhä erinomainen. (Leino 2019; myös Lahtinen, Grünthal & Värri 2022.) Niinpä lukemisen rooli ympäristökasvatuksen välineenä johtaa pohtimaan laajemmin sitä, mikä on kaunokirjallisuuden yhteiskunnallinen asema paitsi ilmastokriisin myös kiihtyvän digitalisaation aikana.

Ekokritiikki, ympäristöhumanismi ja empiirinen ekokritiikki

Ilmastonmuutosta ja globaaleja ympäristöongelmia käsittelevän kirjallisuuden maailmanlaajuinen suosio on herättänyt myös kirjallisuudentutkijat. 1990-luvun lopulla syntyi kirjallisuuden ja luonnon suhteita tarkasteleva tutkimushaara, ekokritiikki, josta tuli nopeasti yksi kirjallisuudentutkimuksen yhteiskunnallisesti merkittävimmistä suuntauksista ja jonka oppeja on sovellettu nyt myös luovaan kirjoittamiseen.

Viime vuosina ekokritiikki on laajentunut osaksi monitieteistä humanistista ympäristötutkimusta, jossa yhdistyvät yhteiskunta- ja luonnontieteelliset näkökulmat. Kansainvälisesti voimistuvan tutkimusalueen piiriin kuuluu eri tieteenaloja – kuten ympäristöhistoria, -filosofia, -kasvatus ja -viestintä – joita

lähentää kiinnostus inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiin eettisiin kysymyksiin. Niin ekokritiikkiä kuin humanistista ympäristötutkimusta on ohjannut vahva luottamus siihen, että kirjallisuudella ja fiktiolla on yhteiskunnallista, kulttuurista ja poliittista merkitystä. Myös humanistinen ympäristötutkimus on kiinnostunut kertomuksista ja puhetavoista, jotka paljastavat ihmisen kiinteän yhteyden ympäristöönsä. Viestinnän tutkimuksen rinnalla se tarkastelee sitä, kuinka luonnontieteellinen data muutetaan kertomuksiksi, kuten kaunokirjallisuudeksi ja journalismiksi, jotka kiinnittävät tieteellisiä raportteja helpommin suuren yleisön huomion. (Esim. Lummaa et al. 2020.)

2010-luvun lopulla syntynyt *empiirinen ekokritiikki* on korostanut sitä, että käsitykset kirjallisuuden vaikuttavuudesta lukijoihin perustuvat toistaiseksi spekulatioon tai hyvin rajalliseen tai sattumanvaraiseen dataan (Schneider-Mayerson, Mossner & Malecki 2020, 1–2). Vaikka kirjallisuudentutkimuksessa yleisimmin harjoitettu lähiluku voi lisätä historiallista ymmärrystä kulttuurisista merkityksistä ja kehittää ekologista lukutaitoa, se ei kuitenkaan kerro paljoa siitä, miten ilmastokirjallisuuden lukeminen tai ympäristökirjoittaminen lopulta vaikuttaa luontokäsityksiin. Empiirinen ekokritiikki pyrkii vuoropuheluun laadullisen ja määrällisen tutkimuksen välillä: se tavoittelee tietoa kirjallisuuden lukijoissa herättämistä tunteista, kuten empaattisesta eläytymisestä teosten kuvaamiin tilanteisiin ja hahmoihin, pelosta, huolesta, jännityksestä, lohdusta ja toivosta (Lahtinen & Löytty 2022; empiirisen ekokritiikin soveltamisesta elokuvan vastaanottoon ks. Hiltunen & Rainio 2022).

Kokemuksia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia

Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikakaudella -hanke pyrkii tieteenaloja ylittävään aitoon yhteistyöhön (ks. Lummaa, Vuorisalo & Rönkä 2012; Björklund ym. 2022). Eri tieteenalojen metodien ja näkökulmien yhdistäminen vaatii konkreettista yhteistyötä, ja suuri osa empiirisen ekokritiikin julkaisuista onkin ollut yhteisjulkaisuja (ks. Schneider-Mayerson, Mossner & Malecki 2020, 6). Pyrimme soveltamaan ja kehittämään vastaanottotutkimuksen menetelmiä empiirisen ekokritiikin kansainvälisten kärkihahmojen ja yhteistyökumppanimme – Matthew Schneider-Mayerssonin, Wojciech Maleckin ja Alexa Weik von Mossnerin – viitoittamaan suuntaan.

Hankkeemme julkaisuissa käsittelemme seuraavia aihepiirejä:

Ilmastolukutaito. Ekokriittisen kirjallisuudentutkimuksen piirissä on ajateltu, että (ilmasto)kirjallisuus voi kehystää uusia ilmiöitä ja simuloida erilaisia näkökulmia, joiden kautta lukija voi laajentaa identiteettiään ja näin arvioida rajoja myös inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä (esim. Goodbody & Johns-Butra 2018; Schneider-Mayerson 2018; Malecki et al. 2019). Lukioista kerätyn empiirisen

aineiston avulla tutkimme nuorten ilmastolukutaitoa ja sitä, miten ilmastofiktio voi lisätä nuorten tietoisuutta ympäristöongelmista.

Kaunokirjallisuus ja ympäristötunteet. Viime aikoina myös ekokriittisessä kirjallisuudentutkimuksessa on alettu tutkia kirjallisuuden vaikutuksia lukijoiden tunteisiin (esim. Helle 2015; Rossi 2021). Kartoitamme aiempaa monitieteisemmin sitä, millä tavoin kaunokirjallisuus herättää empatiaa ja affekteja ei-inhimillistä kohtaan (Pihkala & Helle 2022), ja miten lukemisen avulla voi käsitellä ympäristöahdistusta tai -surua (ks. Pihkala 2017; Cunsolo & Landman 2017).

Ilmastomuutos ja luovan kirjoittamisen opettaminen. Luovalla ympäristökirjoittamisella on nähty mahdollisuuksia inhimillisen ja ei-inhimillisen välisten suhteiden hahmottelussa ja ihmisten luontosuhteen vahvistamisessa (esim. Gabriel & Garrad 2012; Galleymore 2021; Koistinen et al. 2022). Tarkastelemme luovan kirjoittamisen tapoja, jotka etäännyttävät ihmiskeskeisistä näkökulmista ja herättävät kirjoittajia pohtimaan uudelleen suhdettaan ympäristöön: miten opiskelijat kokevat ympäristössä kirjoittamisen, ja millaisena he pitävät kirjoittamisen roolia ilmastokriisin aikana?

Kaunokirjallisuus ja ilmastokasvatus. Yhä tärkeämmäksi muodostuva ilmastokasvatus on yksi ympäristökasvatuksen ja ekososiaalisen sivistyksen osa-alue, jolle läheisiä aloja ovat globaali- ja mediakasvatus (esim. Cantell & Aarnio-Linnanvuori 2020). Viime aikoina on kiinnitetty huomiota siihen, kuinka nykyinen kasvatusjärjestelmä pitää ilmastomuutosta edistävää ylikulutusta normaalina elämäntyylinä ja kansalaisuuden mallina yhä tuottavampaa yksilöä (Värri 2018). Tarkastelemme, kuinka kaunokirjallisuus voi toimia ilmastokasvatuksen välineenä ja purkaa oletuksia ympäristöä kuormittavan kulutuksen tarpeesta.

Miten tutkimme?

Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikakaudella -hankkeessa tutkimme ensisijaisesti ilmastofiktioita vastaanottoa suomalaisissa lukioissa. Tutkimus on toteutettu yhteistyössä äidinkielen ja kirjallisuuden opettajien kanssa. Vuonna 2022 teimme viisi lukiovierailua eri puolilla Suomea ja haastattelimme noin sataa lukiolaista. Opiskelijat saivat etukäteen luettavaksi Emmi Itärannan *Teemestarin kirjan* (2012), suomalaisen ilmastofiktioita klassikon, jota on käytetty jo aiemminkin niin lukioiden opetusmateriaalina kuin kirjallisuudentutkijoiden aineistona (esim. Meretoja 2018; Lahtinen 2019a). Romanista teetettiin lukiolaisilla esseemuotoinen kirjoitustehtävä. Sen lisäksi lukiolaiset vastasivat lukukokemusta luotaavaan strukturoituun kyselyyn, joka sisälsi myös avovastauksia. Kouluvierailuilla hankkeen tutkijat keskustelivat opiskelijoiden kanssa ryhmissä teosten herättämistä ajatuksista ja tunteista. Näin kerättyjä aineistoja tutkitaan sekä laadullisen (kirjoitelmat, haastattelut) että määrällisen (kyselyaineisto) analyysin avulla.

Alustavien tulosten perusteella näyttää siltä, että ilmastokirjallisuus ei vaikuta nuoriin lukijoihin aivan niin kuin tutkijat ovat tähän asti olettaneet. Esi-merkiksi, vaikka aika moni lukija ilmoittaa pitäneensä lukemastaan romaanista ja kertoo sen vaikuttaneen ilmastonmuutosta koskevaan ajatteluun, aineistossa näkyy myös paikoin, että itse lukeminen koetaan tylsäksi tai vaikeaksi. Lisäksi tutkimuksessa usein oletetaan, että henkilöhahmoihin samastuminen tekee teoksesta vaikuttavamman (esim. Keen 2007, 68–77), mutta aineistossamme henkilöihin samastumisen rooli vaikuttaa jäävän oletettua pienemmäksi siitäkin huolimatta, että teos olisi koettu vaikuttavaksi. Tarkempien tulosten esittäminen on kuitenkin mahdollista vasta aineiston huolellisen analysoimisen jälkeen.

Hankkeessa on kerätty myös pieni erillinen aineisto, jossa 11 kirjallisuustieteen opiskelijaa luki saman ilmastofiktion kuin lukiolaiset. He kirjoittivat siitä esseen ja keskustelivat ryhmissä sen vaikutuksista. Tätä aineistoa voidaan paitsi tutkia sellaisenaan myös käyttää vertailuaineistona suhteessa lukiolaisilta kerättyyn materiaaliin. (Ks. Helteen artikkeli tässä lehdessä.) Syksyllä 2022 hankkeen tutkijat vetivät Helsingin yliopistossa ilmastokirjallisuuden lukemista käsittelevän työpajamuotoisen kurssin, jossa kirjallisuudenopiskelijat laativat ryhmätöinä blogikirjoituksia, jotka julkaistiin hankkeen kotisivulla.

Ympäristössä ja ympäristöstä kirjoittamisesta olemme keränneet oman aineiston, jossa tutkimuskohteena on aikuisopiskelijoiden kokemukset. Aineisto kerättiin kyselylomakkeella hankkeen osana toteutetun opistotasaisen luovan ympäristökirjoittamisen työpajan yhteydessä (15 vastaajaa). Aineisto täydentyi opiskelijoiden kirjoittamilla fiktiivisillä teksteillä. Suppean otannan vuoksi aineistoa analysoidaan ensisijaisesti laadullisen tutkimuksen menetelmin. Sivuumme näin sitä, miten kirjoittamisen harrastajat kokevat kirjallisuuden ympäristövaikutukset nimenomaan kirjoittamisen näkökulmasta.

Hankkeessa yhdistyy siis monta ajankohtaista teemaa ja kirjallisuudentutkimuksen kiinnostuksen kohdetta. Oman vivahteensa työskentelyyn on tuonut elävien – ja eläväisten – lukijoiden tapaaminen lukiovierailuilla, jotka ovat samalla tarjonneet tosielämän koetinkiviä väistämättä kovin akateemisista lähtökohdista muotoilluille tutkimuskysymyksille. Voisiko kaunokirjallisuuden lukeminen tai sen kirjoittaminen lisätä ymmärrystä maailman tilasta ja auttaa kuvittelemaan keinoja, joilla ratkoa globaaleja ongelmia? Mitä nuoret saavat irti lukemastaan, millaisia tunteita lukeminen heissä herättää? Mikä on kaunokirjallisuuden merkitys toisaalta kulttuurituotteena, toisaalta lukutaidon kannalta? Kysymykset ovat kieltämättä suuria, ja siksi menetelmällistä tukea haetaan perinteisten tieteenalarajojen tuolta puolen, yhteiskuntatieteiden piirissä kehitellyistä kyselytutkimuksista, mutta omia tekstianalyysiin perustuvia lähtökohtia hylkäämättä. Siksi hankkeemme metodologinen motto kuuluukin: molempi parempi.

Lähteet

- Björklund, Heidi, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio, Nina Sääsikiähti & Antti Vallius 2022. Monitieteisyys, tiede ja taide. Teoksessa *Luontosuhteiden luonto. Taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Toim. Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio, Nina Sääsikiähti & Antti Vallius. Jyväskylä: Nykykulttuuri, 333–360.
- Bladow, Kyle & Jennifer Ladino (toim.) 2018. *Affective Ecocriticism: Emotion, Embodiment, Environment*. Lincoln: University of Nebraska Press. DOI: 10.2307/j.ctv75dog8.
- Cantell, Hannele, Essi Aarnio-Linnanvuori & Sirpa Tani 2020. *Ympäristökasvatus. Kestävän tulevaisuuden käsikirja*. Helsinki: PS-Kustannus.
- Cunsolo Willox, Ashlee & Karen Landman 2017. *Mourning Nature: Hope at the Heart of Ecological Loss & Grief*. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press. DOI: 10.2307/j.ctt1w6t9hg.
- Gallego Isabel 2020. *Teaching Environmental Writing: Ecocritical Pedagogy and Poetics*. London: Bloomsbury Academic. DOI: 10.5040/9781350068445.
- Gabriel, Hayden & Greg Garrard 2012. Reading and Writing Climate Change. Teoksessa *Teaching Ecocriticism and Green Cultural Studies*. Toim. Greg Garrard. Houndmills & New York: Palgrave Macmillan, 117–129. DOI: 10.1057/9780230358393_10.
- Goodbody, Axel & Adele Johns-Butra 2018. Introduction. Teoksessa *Cli-fi. A Companion*. Toim. Axel Goodbody & Adeline Johns-Butra. Oxford: Peter Lang, 1–17. DOI: 10.3726/b12457.
- Helle, Anna 2015. "Pitkö runouskin vetää ihan läskiksi?" Tytti Heikkisen "Ryhävälään tasoa"-runon affektiivinen vastaanotto. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 4/2015, 67–83. DOI: 10.30665/av.75007.
- Helle, Anna & Anna Hollsten 2016. Tunnetko kirjallisuutta? Johdatusta suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Helsinki: SKS, 6–21.
- Hiltunen, Kaisa & Minna Rainio 2023. Toivon ja tuhon näkymiä. Luontosuhde ja ympäristötietoisuus kolmen elokuvan vastaanotossa. Teoksessa *Luontosuhteiden luonto. Taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia*. Toim. Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio, Nina Sääsikiähti & Antti Vallius. Jyväskylä: Nykykulttuuri, 93–136.
- Häkkinen, Antti & Mikko Salasuo 2017. Aika näyttää: nuoret, hyvän elämän määrittely ja sukupolvien katkeilevat ketjut. Teoksessa *Katse tulevaisuudessa: nuorisobarometri 2016*. Toim. Sami Myllyniemi. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto.
- Keen, Suzanne 2007. *Empathy and the Novel*. Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195175769.001.0001.
- Koistinen, Aino-Kaisa, Henna Laininen, Risto Niemi-Pynttäre & Nina Sääsikiähti 2022. Ehdotuksia luovan kirjoittamisen ympäristöpedagogiikaksi. Teoksessa *Joutsen / Svanen. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja 2022: Empiirinen ekokritiikki*. Toim. Toni Lahtinen & Olli Löytty, 83–97. DOI: 10.33346/joutsensvanen.114936.
- Kosonen, Päivi & Juhani Ihanus (toim.) 2022. *Hoitava lukeminen. Teoreettisia ja käytännöllisiä näkökulmia lukemistyöhön*. Tampere: Vastapaino.
- Lahtinen, Toni 2013. Ilmastonmuutos lintukodossa. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuus, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi. Helsinki: SKS, 95–106.
- Lahtinen, Toni 2017. Tarina suuresta vedenpaisumuksesta. Risto Isomäen *Sarasvatint hiekkaa* ilmasto-fiktiona. Teoksessa *Pakkovaltiosta ekodystopiaan. Kotimainen nykkydystopia*. Toim. Saija Isomaa & Toni Lahtinen. Joutsen / Svanen erikoisjulkaisuja 2. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto,

- Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalaisugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 73–87, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201705156413>.
- Lahtinen, Toni 2019a. Vedenpaisumuksen pyyhkimät kartat. Ilmastonmuutos 2000-luvun suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa. Teoksessa *Muistikirja ja matkalaukku. Muotoja ja merkityksiä 2000-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Elina Arminen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 326–347.
- Lahtinen, Toni 2019b. Ilmastonmuutos kirjallisuudentutkimuksessa ja -opetuksessa. Teoksessa *Kiinni fiktion. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja*. Toim. Mervi Murto. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto, 75–82.
- Lahtinen, Toni, Satu Grünthal & Veli-Matti Värri 2022. Kirjallisuus ja lukeminen ympäristökasvatuksessa. Teoksessa *Joutsen / Svanen. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja 2022: Empiirinen ekokritiikki*. Toim. Toni Lahtinen & Olli Löytty, 51–66. DOI:
- Lahtinen, Toni & Olli Löytty 2022. Kirjallisuus ilmastonmuutoksen aikakautena. Näkökulmia empiiriseen ekokritiikkiin. Teoksessa *Joutsen / Svanen. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja 2022: Empiirinen ekokritiikki*. Toim. Toni Lahtinen & Olli Löytty, 12–30. DOI: 10.33346/joutsensvanen.120467.
- Launis, Kati & Aino Mäkikalli 2020. Mitä tehdä, kun Shakespeare ei vlogga eikä Waltari twiittaa? Kirjasto, koulu ja nuorten uudistuvat lukemiskulttuurit. Teoksessa *Kirjallinen elämä markkinaperustaisessa mediayhteiskunnassa*. Toim. Elina Arminen, Anna Logrén & Erkki Sevänen. Tampere: Vastapaino, 333–360.
- Leino, Kaisa, Arto K. Ahonen, Ninja Hienonen, Jenna Hiltunen, Meri Lintuvuori, Suvi Lähteinen, Joni Lämsä, Kari Nissinen, Virva Nissinen, Eija Puhakka, Jonna Pulkkinen, Juhani Rautopuro, Marjo Sirén, Mari-Paoliina Vainikainen & Jouni Vettenranta 2019. *Pisa 2018: ensituloksia. Suomi parhaiden joukossa*. Opetus- ja kulttuuriministeri. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:40.
- Lummaa, Karoliina, Mia Rönkä & Timo Vuorisalo 2012. Monitieteisyyden ongelmat ja mahdollisuudet ympäristötutkimuksessa. Teoksessa *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Toim. Karoliina Lummaa, Mia Rönkä & Timo Vuorisalo. Helsinki: Gaudeamus, 15–22.
- Lummaa, Karoliina, Ville Lähde, Tero Toivanen, Jussi T. Eronen, Paavo Järvensivu & Tere Vadén 2020. Environmental humanities – mitä se on ja kuka sitä tekee? *Alue ja ympäristö* 49 (2), 83–91. DOI: 10.30663/ay.97341.
- Meretoja, Hanna 2018. Vesi, tarinankerronta ja todellisuuden hahmottaminen Jeanette Winter-sonin *Majakkanvartijassa* ja Emmi Itärannan *Teemestarin kirjassa*. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Toim. Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja & Arja Rosenholm. Helsinki: SKS, 186–210.
- Opetushallitus 2014. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf.
- Opetushallitus 2019. *Lukion opetussuunnitelman perusteet*. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2019.pdf.
- Pihkala, Panu 2017. *Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu 2022. Toward a Taxonomy of Climate Emotions. *Frontiers in Climate* 3, 1–22. DOI: 10.3389/fclim.2021.738154.
- Pihkala, Panu & Anna Helle 2022. Kirjallisuuden ympäristötunteet ja empiirinen ekokritiikki. Teoksessa *Joutsen / Svanen. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja 2022: Empiirinen ekokritiikki*. Toim. Toni Lahtinen & Olli Löytty, 31–50. DOI: 10.33346/joutsensvanen.114413.
- Pihkala, Panu, Julia Sangervo & Kirsti M. Jylhä 2022. Nuorten ilmastoahdistus ja ympäristötunteet. Teoksessa *Kestävää tekoa: Nuorisobarometri 2021*. Toim. Tomi Kiilakoski. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 69. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura & Opetus- ja kulttuuriministeriö, 95–116.

- Rossi, Riikka 2021. Empaattinen ehdistus romaanin tunnevaikutuksena. Tapaustutkimuksena Marjo Niemen *Kaikkien menetysten äiti*. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2021, 38–55. DOI: 10.30665/av.100383.
- Salonen, Arto & Jyrki Konkka 2017. Kun tyytyväisyys ratkaisee. Nuorten suhtautuminen globaaleihin haasteisiin, käsitykset ihanneyhteiskunnasta ja toiveet omasta tulevaisuudesta. Teoksessa *Katse tulevaisuudessa: nuorisobarometri 2016*. Toim. Sami Myllyniemi. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto, 137–156.
- Schneider-Mayerson, Matthew 2018. The Influence of Climate Fiction: An Empirical Survey of Readers. *Environmental Humanities* 10 (2), 473–500. DOI: 10.1215/22011919-7156848.
- Schneider-Mayerson, Matthew, Alexa Weik von Mossner & W. P. Malecki 2020. Empirical Ecocriticism: Environmental Texts and Empirical Methods. *ISLE* 27 (2), 327–336. DOI: 10.1093/isle/isaa022.
- Trexler, Adam 2015. *Anthropocene Fictions. The Novel in a Time of Climate Change*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- Värri, Veli-Matti 2018. *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.